

SOL MİLLİYETÇİLİK ...

“Birbiriyle Uyuşmaz İki Zihniyet”

Şadi İdem

*“Milliyetçilik, ne özgürlüğü ne de refahı amaçlar;
her ikisini de, ulusu, devletin kalıbı ve ölçütü haline
getirmesinin zorunlu gerekliliğine feda eder.
Gelişmesi, hem manevi hem de maddi yıkımla
damgalanacaktır.”*

Acton (1862) 1

Milliyetçiliğin yüzyılımızdaki “yeniden zuhur süreci” bilindiği gibi, 1980’lerden beri devam etmektedir. Sovyetler Birliği’nin ve Doğu Blok’u ülkelerinin çökmesi ile alevlenen bu süreç, çağımızı şekillendiren kapitalizmin küreselleşmesiyle şiddetlenen, insan-toplum-devlet sorunsalıyla ilişkili ele alınmalıdır. Tepeden tırnağa hiyerarşik bir sistemin ve tahakkümün varlığı ile malûl bir olgu olarak ele alınmadıkça, milliyetçilik ideolojisinin özünü kavramakta zorluk çekeceğimizi düşünüyorum. Bu açıdan bakıldığında, milliyetçiliğin öznesini sadece millet/ulus olarak ele almanın yeterli olmadığını düşünüyorum. Ne de milliyetçiliği, belli bir sınıfa ait bir ideoloji ya da dünya tarihinde iktisadî ve toplumsal bir “evre” olarak ele almak doğru değildir.

Milliyetçilik ideolojisi, 21.yüzyıla girerken farklı coğrafyalarda, farklı isimlerle ve farklı etkilerde gözlense de, “öz” itibarıyla demir gibi yerli yerinde duruyor. Kanımca, bizzat “zihniyet olarak” milliyetçilik ideolojisini irdelemek-

sizin, onun sadece şurada burada giydiği palto-yu eleştiriye tâbi tutmak, sonuçta başka bir milliyetçiliği destekleyip yaratabilir.

O yüzden bu yazının amacı, bir zihniyet olarak milliyetçiliği ele alıp özgürlükçü bir toplum projesinin temellerini dinamitlediğini gözler önüne sermektir. Yazı üç bölümden oluşmaktadır: İlk olarak, kolektif kimlik olarak milliyetçiliği tarihsel perspektif içinde ele alıp, milliyetçilik ideolojisi hakkındaki genel kabullerimi aktaracağım. İkinci bölümde; Türkiye’deki milliyetçi söylemi öne çıkaran “sol-milliyetçi” düşünce ile resmi – Atatürkçü milliyetçiliğin ve Türkçü-ülküçü milliyetçiliğin akraba ve birbirlerine gebe söylemlerinin izini sürmeyi amaçlıyorum. Son bölümde ise; milliyetçilik ile sol’un birbirlerini reddeden zihniyet kalıplarını irdelemeye çalışacağım.

Kısa Bir Tarihsel Bakış: Zihniyet Olarak Milliyetçilik

“Öteki”ni dışlayarak, kendisi ile özdeş kabul ettiği kişi ya da topluluk üyeleri ile birlikte yaşama duygusu ve pratiği, tarihin derinliğindeki

¹ Aktaran Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çeviren: Osman Akınhay, İletişim Yayınları, İstanbul 1999 (3.baskı), epigraf.

kabileciliğin, ardından dini ideolojilerin ve belli bir tarihten itibaren de milliyetçilik ideolojisinin merkezindeki düşünceyi oluşturmaktadır. Bu düşüncenin özünde, kişinin veya topluluğun kendi kolektif kimliğini “herkesin edinebileceği”, herkese açık evrensel değer olarak gören humanitas fikrinin reddi vardır.

Kabilecilikte² bu dışlama mekanizmasının temel kan bağı ve akrabalık ilişkileri iken, dini topluluklarda dinin “tebliğ” edildiği kavim ve din kardeşliği, milliyetçilikte ise *hayali cemaatlerin* kültür-dil-toprak ve irksal birliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hepsindeki ortak nokta, kendi kolektif kimliği için değer bulduğu şeyleri ötekilerden esirgeme mantığıdır.

Milliyetçilik ile ondan önceki kolektif kimlik ihtiyacına yanıt veren kabileciliği ve dini toplulukları farklılaştıran bir faktöre dikkat çekmek istiyorum. Dini topluluklara bir yabancıya dahil edilmesi, o dini kabul etmesi ve vecibelerini yerine getirmesi ile kolayca gerçekleştirilebilir. (Burada belki Yahudiliğin bazı dallarını ayırmak gerekmektedir.) Zira dini topluluklar içindeki ortak paylaşımı ve “din kardeşliğini” besleyen ve bu ortak duyguyu inşa eden etmen daha çok dini ritüellerdir. Öte yandan bir yabancıya kabile yaşamına dahil edilmesi, ortak kolektif kimliği taşıması ise bu kadar kolay olmasa da, mümkündür. Doğrudan birebir ilişkiler içine kabulü ve ortak hayatı öğrenmesi yeterli olabilmektedir. Burada herkesin, *zor da olsa* “edinebileceği” değerler silsilesiyle örülmüş kolektif kimliklerle karşı karşıya olduğumuzu görürüz.

Kabilecilik ve dini topluluklar dışında, başka bir kolektif kimlik oluşumundan da bahsetmek gerekiyor. Kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte

² Kabile sözcüğünü kavim sözcüğünü de kapsayacak şekilde kullanıyorum.

kavim ve kabileciliğin akraba-kan bağına bağlı kolektif kimliği, giderek “yaşanılan yer”in ön plana çıkarıldığı, bir kolektif kimlik ile aşılmaya meyletti. Tarihteki “kent devrimi” ile birlikte alternatif bir ortak kimliğin esasları şekillenmeye başlıyordu. Bu kentin ortaya çıkışıyla oluşmaya başlayan radikal olarak yeni bir toplumsal paylaşımın göstergesiydi. Aile-merkezli, kabile ve köy dünyasını kurmuş olan dar-görüşlü halkın tersine, kentler şimdi artan bir şekilde yerleşime dayalı yakınlık ve ortak ekonomik çıkarlar etrafında kuruluyordu.

Bu organik diyebileceğimiz kimliklerin ortak özelliği, toplumun veya topluluğun, kişilerin kendi bilinçli eylemleriyle kolektif kimliğin özelliklerini yansıtabilmesine olanak sağlayabilmesidir. Bu tarz bir ilişki, kişinin sadece “varoluşu” ile değil, bilinçli olarak kendi eylemli varoluşu ile içinde bulunduğu kolektif kimlik arasındaki karşılıklı “özdeşlik” ilişkisinin daha doğrudan yaşanmasına neden olur³. Bu nedenle, bir kişi ile kolektif kimlik arasındaki “özdeşleşme” derecesinin o kimliğin “organik”liğiyle doğrudan ilişkili olduğunu düşünüyorum.

Bu düşüncenin özünde, kişinin veya topluluğun kendi kolektif kimliğini “herkesin edinebileceği”, herkese açık evrensel değer olarak gören humanitas fikrinin reddi vardır.

Her ne kadar ‘millet’ kavramının, Fransız Devrimi’nin evrensel düşünüş dünyasında, herkesi kapsayabilecek bir içerikte kullanıldığını biliyorsak da, milletin evrimi çok farklı bir mecraya sürüklenmiştir. (Belki bu evrimin hiç de tesadüf olmadığı, milletin ve milliyetçiliğin birbirinden ayrılamayacak diğer vechesi ile karşılaştığımızı söylemek daha doğru olur.)

Giderek milleti imlediği söylenen değerler, “öteki(ler)” tarafından *edinilemez* özelliklere dayandırılmaya başlandı. Artık bir millete ait

³ Milleti ve milliyetçiliği kolektif kimlik olarak ele alan benzer düşünceler için bakınız, Milliyetçilik Sendromu Dosyası, *Birikim*. Giriş yazısı, Ocak-Şubat 1993, sayı 45/46, s.10-16.

olmak için gereken ırksal, etnik ve ortak millî tarih bilinci ve hatta ana dil, yaradılıştan insanın fitratında var olan değiştirilemez ve öteki tarafından edinilemez değerlerle anılır hale geldi. Öyle ki, bir kişi ne kadar bilgili ya da yetenekli olursa olsun hatta bazı durumlar karşısında o milletin tüm düşünüş ve davranış değerlerini taşısa dahi 'ulaşabildiği' en üst mevki; 'gibi' mertebesi olmakta; Türk *gibi*, İngiliz *gibi*, Fransız *gibi* vs. Çünkü kişi genetik 'eksikliği' asla aşamamaktadır. Kapitalizmin ve sanayi devriminin yükselişiyle at başı giden bu değişim, kapitalizmin önceki kolektif kimlikleri istikrar-sızlaştırdığı bir dönemde gelişti. Dünyanın milletler topluluğu olarak algılandığı bir düşünüş dünyasında, başkaları tarafından "edinilemez" değerler silsilesi ile yeniden inşa edilen kolektif kimlikler, dünya sisteminde bir hiyerarşiye tâbi tutulur oldu. Tâbi olduklarına inandıkları kolektif kimliği bu hiyerarşinin tepesine oturtan kişiler ile kolektif kimlik arasındaki ilişki, sorunlu bir ilişki olarak gelişti. Bu sorunlu ilişkinin kaynağının, inşa edilen kimliğin *inorganikliğinde* yattığını düşünüyorum.

Kanımcı, üstünlük iddiası taşıyan bir kolektif kimlikle kendilerini özdeşleştirmeye çalışan kesimlerin, kendi-bilinçli eylemleri varoluşlarıyla, kimliğin "üstünlük" vasıfları arasındaki gerilim, millî kimlik bunalımının temelini oluşturur. Daha doğrusu, bu aslında bir "özdeşleşme-özdeşleşememe" bunalımıdır. Üstün kimlik vasıflarıyla kişilerin eylemlilikleri arasındaki bu mesafe arttıkça, *varoluşunu* muhafaza etmek isteyen ya da bu *statüsünü* kullanarak bir üst sınıfa sıçramak isteyen kesimler, bu kimliğe bağınazca itaat etmeye ve herkesten daha hararetli olarak bu *üstün* kimliği sahiplenmeye başlarlar. Kapitalizmle, varoluşları her an tehlikede olan bu kesimin çoğunun, tarihte ve bugün, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık söylemlerinin en sadık destekçileri olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Tarihte Nazizmin üstün Germen ırkçılığı, Alman milletin orta ve alt kesiminde kitlesel bir destek bulmuş ve en bağınaz militanlarını bu kesimlerden edinmiştir. Günümüzde de özellikle Avrupa'daki yeni-milliyetçilik olarak bahsedilen akımın "yabancı düşmanlığı" ve "göçmen"lere yönelik söylemlerinin hedef

kitlesi de aynı kitledir.

Le Pen'in "küçük adam"a seslenişinin altını çizmek önemlidir. Le Pen ve diğer tüm faşist-milliyetçi hatiplerin söylemlerini "küçük adam" figürü süslemektedir. Faşist ideoloji gibi, sosyalizm de alt sınıflara, aşağıdakilere, ezilenlere, "küçük adam"a hitap eder: Ancak aralarındaki temel fark, Tanıl Bora'nın⁴ işaret ettiği gibi, "*sosyalizmin ezilen kesimlere, özelde işçi sınıfının içinde bulunduğu "insanlık durumunun", neticede ezenleri/sömürenleri de insanlık namına haleldâr eden sebeplerini aşmayı hedeflem esidir. Faşizm ise, bütün enerjisini "küçük adam"ın ilkel ve kör öfkelerini okşayan, içinde bulunduğu "insanlık durumunun" müsebbibi olarak şeytanî bir düşmana nişan almaya harseder.*" Faşizmin "küçük adam"ı küçüklüğünden kurtarmak gibi bir misyonu ve isteği yoktur. O daha çok "küçük adam"ı kendi dünyasında, küçüklüğünden taşırılmadan, ezilmişliği içinde yüceltmeye, kendini önemli hissetmesine yönelir. Bu yüzden "küçük adam" olma durumunu aşmak bir yana içinde bulunduğu küçüklük hali yüceltilir. Le Pen'in hitaplarında, "küçük adam küçük Fransa" sloganına bolca rastlamamız tesadüf değildir. Düşman kimliği ise "tüm kötülüklerin kaynağı olarak" şeytan imgesiyle, "küçük adam"ın ırkî/millî kimliğinin karşısında tanımlanır.

Böylece, yabancı düşmanlığı, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ve beka sorunu, *var oluşunu* hiç çaba sarf etmeden edinilen kolektif bir kimlikte ve onun ayrıcalıklarında bulan kesimleri milliyetçiliğe bağlayan asli unsurlar olarak ortaya çıkar. Yurttaşın var oluşunu milletin ve devletin bekası üzerinden kuran bir zihniyet ile karşı karşıya kalırız. "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ifadesindeki halk=millet=devlet denklemindeki organikçi bakış açısı, zihniyet dünyamızı ve pratiğimizi koşullar. Bu düşünce, "Türkün Türk'ten başka dostu yoktur"⁵ ifadesinde

⁴ Tanıl Bora, Faşizmin halleri, *Birikim*, Mayıs 2000, sayı 133, s. 25.

⁵ Bu ifade genel bir zihniyeti yansıtmaktadır. "Kürt'ün Kürt'ten başka dostu yoktur", "Müslüman'ın Müslüman'dan başka dostu yoktur" gibi ifadelerle çoğaltılabilir. Le Pen'in "Fransa Fransızla-

vücut bulan yabancı düşmanlığını ön plana çıkardığı gibi, toplum içindeki hiyerarşi, statü ve sınıf farklılıklarının da üstünü örter.

Ulusal-Devlet ve Milliyetçilik

Sanayi devriminin ve kapitalizmin, yardımlaşmacı, dayanışmacı toplum yapısını ve kolektif kimliği hallaç pamuğu gibi dağıttığı bir dönemde, milliyetçiliğin hemen hemen eş zamanlı olarak ortaya çıktığı dikkate alındığında; milliyetçilik ideolojisini, daha çok bir kolektif kimlik ihtiyacına cevap veren ana ideoloji olarak ele almak daha doğru olur. Ancak burada asıl sorgulanması gereken, bu kolektif kimliğin inşa sürecinde, birey-toplum-devlet ilişkisinin nasıl yaratıldığı- daha doğrusu yeniden nasıl biçimlendirildiğidir.

Ulus-devlet, millî kimlik oluşumu ve milliyetçilik birbirinden ayrılmaz bağlarla bağlı olup, modern çağın ürünüdürler. Gellner'in ifade ettiği gibi milliyetçilik, milletlerden önce gelir. Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmazlar, doğru olan bunun tersidir. Devletler (ulus-devletler) kendi milletlerini ve milliyetçilikleri yaratırlar. Belki buradaatlanmaması gereken, milliyetçiliğin bir devlet ideolojisi olduğudur.

Benedict Anderson'a göre⁶, "millet hayal edilmiş bir cemaattir." Çünkü en küçük milletin üyeleri bile, diğer üyelerini hiç görmemelerine, onlarla tanışmamalarına ve hatta çoğu hakkında hiçbir şey işitmemelerine rağmen, yine de her birinin zihninde millet olmalarının hayali yaşamaya devam edecektir. Anderson'a göre, milletleşme sürecinde "matbaa-gazete kapitalizmi"nin payı çok önemlidir. Zira bizi biz yapan ve bizim gibi insanları görmesek de, onlarla ilişkiye geçmesek de, varlıklarını ve birbirimize benzediğimizi hissettiren şey ortak yazı dilinin yayılmasıdır. Tabii ki edebiyatı ve tarih yazıcı-

rındır" ya da "Türkleri, Türkiye'de sevmek güzel" gibi sözleri yukarıdaki ifadeler ile aynı zihni yapının ürünleridir.

⁶ Milletlin hayali bir cemaat olarak inşası için bkz., Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, çev.: İskender Savaşır, İstanbul 1995, (2. Basım).

lığını da yabana atmamak gerekir. Tarih yazıcılığı olmadan inşa edilen bir milletin ve siyasal yapı olarak ulusal-devletin de tarihteki köklerini tespit etmek olanaksızlaşır. –Burada tarihi tahrip edip, kendine göre yeniden yazmaktan bahsetmek daha doğru olur herhalde- Renan'ın ifade ettiği gibi; "Tarihin yanlış yazılması bir millet olmanın parçasıdır."

Zihinlerde yeniden inşa edilen tarihe dayanarak, toplulukların kimlik ve aidiyet bağlarını geliştirmek, kapitalist modernitenin devlet kurma süreçlerinde yatan hayatın totaliterleşmesi olgusu ile yakından ilişkilidir. Kapitalist anlamda modernite ile eş zamanlı giden bu süreç, prekapitalist dönemin "bölük-pörçüklüğe" dayalı kültürel-siyasi yapısını reddediyordu⁷. Yaşama alanları olarak tarihsel sürekliliğe sahip bu kültürel alanların, en ilerilerini kentler ve kent konfederasyonları oluşturuyordu. Bu bahiste ne ulusal ne de dar görüşlü olan kent konfederasyonlarından bahsedilebilir. Bu *insani birliklere*, yüzyıllar boyu süren Hanseratik Birliği ve İsviçre'deki Kanton konfederasyonları örnek verilebilir. Kentler ve kent federasyonları ile merkezî yapılar arasındaki bu karmaşık gerilim, sonuçta kentlerin ulusal devletlerin hakimiyetine alınmasıyla sonuçlandı.

Millî/ulusal devletin kuruluş süreci, millî kimliğin etnik ve kültürel içeriğinin belirlendiği en önemli eşiştir. Bu eşik aşıldıktan sonra devletin bizzat üretimine katıldığı bir millet ve milliyetçilik inşa süreci ile karşılaşırız. Milletlerin ve milliyetçiliklerin inşa süreci, insanların kamu yaşamlarına doğrudan katılabildikleri beledi niteliklere sahip kolektif hayattaki yurttaşlık⁸-hemşehrlik ilişkisinden adım adım kopuşunun izlerini taşır. Giderek merkezileşen siyasal bir

⁷ Süleyman Seyfi Ögün, Modernite, liberalizm ve milliyetçilik. *Birikim*, Ocak-Şubat 1993, sayı 45-46, s. 33-39.

⁸ Yurttaş kavramının çıkışı olarak genellikle Fransız Devrimi gösterilir. Oysa yurttaş'ın politik sahneye çıkışı "kentlerin tarihi kadar eskidir." Yurttaş kelimesinin etimolojik kökeni de "Vatan" ya da "ulusal devlet"e değil; kent'e (*city*) dayanır. Bu açıdan daha çok ulusal devlete ve teritoryal bir alan olarak "Vatan"a göndermede bulunan "vatandaş" (*patria*) kelimesiyle "yurttaş" (*citizen*) kelimelerinin birbirleriyle özdeş olmadıklarını düşünüyorum. Yurttaşlığın evrimi açısından bakınız. Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*, çev.: Burak Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, 1999, özellikle s. 92-128.

yapı olarak devlet ve kapitalizmin piyasaları bütünleştirme ihtiyacı, yurttaşları kamusal hayattan (dikkat lütfen devletten değil) koparır. Toplumunu oluşturan yurttaşların biricikliği ve kişilikleri tarihten referanslarla hayal edilen bir millet ve milli değerlerden oluşan *tabula rasa* içinde mass edilir.

Böylelikle sadece kentler ve yerel kültürler değil, yerleşimlerinde kendi kendilerinin yönetimine katılan yurttaşlar da, ulusal devletin kaydattığı millî kimlik altında kişiliklerinden arındırılıp tek-tipleştirilir.

Kapitalizme ve ulusal-devlete tâbi (the) milletin inşâ süreci, milletleştirilen toplumun köklerini geçmişte yaratan bir "bilinçte" hayal etmesi sürecidir. Bu milletleşme süreci daima yerleşimlerdeki farklı kültürleri ve cemaatleri asimile edip, tarihi yeniden kurgulama süreciyle at başı ilerler. Bundan dolayı, milletleşme sürecinin kendisi, insan haklarının kayıtladığı, hak ihlallerinin sistematikleştiği bir deneyimdir.⁹

Ulus-devletlerin kuruluşundan sonra, devletin önceden var olan kültürleri ve toplulukları kendi millî kimliğinde homojenleştirme ülküsü, o kültürlerin asimile olmasıyla, soykırım eylemiyle ya da azınlık statüsünde kabulü ile sonuçlanır. Ancak farklı kültürlerin azınlık statüsünde 'kabul'leri asla bu halkların kendi kültürlerini özgürce yaşayabilecekleri ve geliştirebilecekleri anlamına gelmiyor. Çoğu kez azınlıkların bu hakları ellerinden alınır ve en iyi ihtimalle farklılıkları 'göz ardı' edilir ve o ülkede yoklarmış gibi davranılır. Böylece asimilasyon ve karşılıklı mübadele anlaşmaları, zorunlu göçler ya da "azınlık sorunu", her devletin sınırları içinde insan-hakları sorunsalıyla doğrudan ilişkili temel konular halini alır. Burada tekrar yerli / yabancı-ecnebi, biz / öteki ayırmacılığı ile ancak farklı bir veçhede karşılaşırız: "İnsan" olup olmama meselesidir, karşımızda

⁹ Milletleşme ve ulusal devletin inşâ sürecinin insan hakları ve azınlıklar ile ilgili sorunlarla dolu bir tarihi olduğu aşikârdır. Bkz., Etnik kimlik ve azınlıklar, *Birikim*, özel sayı, Mart-Nisan 1995, sayı 71-72., Tanıl Bora, Milliyetçilik ve insan hakları, *Birikim*, Haziran 1995, sayı 74, s. 11-18., Globalleşme, insan hakları ve azınlıklar, *Birikim*, Haziran 1995, sayı 74, s. 19-45.

duran. Kendimizden olanı insan sınıfına dahil ederken, "öteki"/ecnebi'yi bundan mahrum bırakırız.

İnsanı milliyete (millî kimliğe) tâbi kılan bu zihniyet, milliyetsiz bir insan tanımlanmasını reddeder. Millî kimliğe sahip olmayanlar insandan kabul edilmezken, kültürel çeşitliliği kabul ettiğinde ise onu bir hiyerarşi içine yerleştirir. Tabii ki millî kültürüyle kayıtlı olan kendi milletini bu hiyerarşinin ezelden beri tepesine, kendine bahşedilen yere oturtur. Diğerlerinin "evrensel hak talebi" nin kabulü bile, bu tasnife göre kayıtlanır ve uygulanır. Bireyin *sadece* insan olduğu bir dünyadan milletler ve devletler dünyasına bu şekilde geçeriz. Önemli olan artık hangi milletten olduğumuz ve hangi devlete tâbi olduğumuzdur. *Türk* insanı, *Alman* insanı, *Fransız* insanı...gibi.

Görüleceği gibi, millî/ulusal devlet ile milliyetçiliği ve milleti birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hatta şu söylenebilir ki, devlet ideolojisi olarak doğan ve gelişen milliyetçiliğin temel ülküsü, millî devleti kurmak ve ne pahasına olursa olsun onu ilelebet korumaktır. Milliyetçilik için en yüce değer ve görevin, devletin bekası ve çıkarı olduğu unutulmamalıdır. Her şey ve tabii ki herkes, bu ülküyle kayıtlanır ve buna göre tasnif edilir. İnsan hakları, azınlık hakları ya da evrensel haklar vb. dahil. Devletin bekası dışındaki, yurttaşlıktan topluluk haklarına dek tüm mevzular bu ülkünün gölgesinde icra edilir. Devletin ve milletin beka sorunu içerde ve dışarıda düşmanlar yaratılmasını gerektirir. İç ve dış düşmanlar çoğu kez de tarihten gelen (hatta ezeli) husumetlerle bağlantılıdır.

Milliyetçiliği sadece öznesi millet/ulus olan bir ideoloji olarak görmemek gerektiğini söylemiştim. Daha çok ötekileri dışarıda bırakan, sahip olduğu değerlere başkalarının sahip olamayacağını, bu değerlerin özsel olarak değişmezliğini vurgulayan ve kendini (milletini) insanlık dünyası hiyerarşisinin tepesine koyan bir zihniyeten bahsetmek daha doğrudur.

Bu şekilde bakıldığında, kapitalizmin küreselleşmesi ile şekillenen günümüzde, siyasi ve

kültürel bir birlik olma iddiasındaki Avrupa Birliği'nin de, yüce Avrupa değerlerini kutsayan tutumunun "kültürel bir ırkçılık" tınısı verdiğini atlamamak gerekir¹⁰. Burada Batılılık/Avrupalılık ekseninde –merkezinde de denilebilir- biz ve öteki ayrımı ile karşılaşılıyor. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkelerinin dağılmasından bu yana Avrupa/Batı, serbest piyasa ile birlikte, kültür, demokrasi, hoşgörü, özgürlük gibi değerlerle tanımlanıyor; bu değerlerden yoksunluk ise "Avrupalı olmayanın" tanımını oluşturuyor. Bu kültürel ırkçılık, kültürel çeşitliliği kabul ederken kültürlerin kendi içlerinde değişmez özleri olduğunu ve asla melezleşmeyeceğini ileri sürerek "ırkçı olmayan bir ırkçılık" sergiliyor. Etienne Balibar'ın ifade ettiği gibi, "*baskın temanın biyolojik soya çekim değil, kültürel farklılıkların aşılabilirliği olduğu bir ırkçılık; ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, "sad ece" sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzlarının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık farkı-ırkçılık olarak adlandırılabilir.*"¹¹ Siyasal ve kültürel olarak bütünleşme sürecindeki Avrupa'yı bu tür yeni bir milliyetçilik üreten söylemin merkezinde görüyoruz. "Bütünsel Avrupa Millî Devleti", "Avrupa milleti" terimlerini kullanan Karl-Markus Gauss, Avrupa'nın (ve Batı'nın) bütünleşmesinin, esas itibarıyla millî devlet inşa etmeye, millî kimlik oluşturmaya ve milliyetçiliğe özgü etmenleri uluslarüstü ölçekte ve "global" düzeyde yeniden ürettiğini anlatıyor.¹²

¹⁰ Herşeyden önce AB'yi yekpare ve homojen bir yapı olarak görmediğimi belirtmeliyim. Ancak AB yöneticilerinin bazılarının söylemlerine, uygulanan göçmen yasalarına ve yabancılara karşı tutulan tavırlara bakıldığında, insanları Avrupalı olan ve Avrupalı olmayan olarak birbirlerinden ayırmaya çalışan bir "eğilim"den bahsetmek sanırım pek yanlış olmaz.

¹¹ Balibar ve Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf*, Metis Yay., çev.: Nazlı Ökten, İstanbul 2002 (3.basım), s. 30.

¹² Aktaran Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yay., İstanbul 1995 (2.baskı), s. 23-25. Milliyetçiliklerin birbirlerini besledikleri ve daha gürbüz ve vahşi olanlara vasat sağladıkları gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Son yılların Balkan milliyetçiliği, Bosna Hersek savaşındaki katliamlar ortada iken Avrupa'nın kültürel ırkçılığı körüklediği ve Avrupalı olmayanları dışladığı ve hakir gördüğü bir dönemde bu makro-milliyetçiliğe karşı başka makro-milliyetçiliklerin de boy atabileceğini dikkate almalıyız. Özellikle karşılıklı etkileşime sıkça vurgu yapan Tanıl Bora'nın düşünceleri için bak. Milliyetçiliğin Kara Baharı).

Milliyetçiliğin İkili Karakteri: Modern Janus

Milliyetçilik ile ilgili literatür karıştırıldığında ağırlıklı olarak kabul gören iki tip milliyetçilik ile karşılaşırız: Biri milleti vatandaşların ortak iradesi temelinde tanımlayan, toprak/sınır esasına dayalı "Fransız usulü" politik milliyetçilik olup, Batı milliyetçiliği olarak da anılır; diğeri milleti etnik ve/veya kültürel-dil-ortak tarih temeline göre tanımlayan "Alman/Balkan usulü" kültürel milliyetçilik olup, Doğu milliyetçiliği olarak da adlandırılır¹³.

Alman milliyetçiliği ve onun daha radikal versiyonu olan Balkan milliyetçiliği olarak Doğulu kültürel milliyetçilik, bireyi ve farklı kültürel toplulukları etnik-kültürel-özcü değerlerle şekillenen millî kimlik içinde eritme eğilimiyle, otoriter-faşizan açılımlara yatkın bir milliyetçiliktir.

Doğulu ve Batılı milliyetçilikler arasındaki ayrımın mutlaklaştırılmasına karşı çıkan Tom Naire'e göre, her özgül milliyetçilik akımı bünyesinde hem Doğulu hem de Batılı milliyetçilik özelliklerini barındırır. Daha doğrusu bu ikili karakter tüm milliyetçiliklerin evrensel özelliğini oluşturan temeldir. Bu iki veçhe aslında sadece bir ve tek varoluşun iki yüzünden ibarettir.

"*Milliyetçiliğin özü*" der Tom Naire, "*ahlaki, siyasi ve insani yönden hep çift anlamlıdır. Bu nedenle ona karşı takılan ahlakçı tavırlar hep verimsiz kalmıştır. Hep iki yüzden birini görüyor, bu yüzlerin bir ve aynı kafaya ait olduğunu anlamak istemiyorlar. Bu anlamda milliyetçilik, kapıların üstünde duran, bir yüzüyle önüne, diğer yüzüyle arkasına bakan eski Roma tanrısı Janus'a benzemektedir. Aynı biçimde milliyetçilik, insan toplumunu modern çağa götüren kapının üstünde duruyor. Ve insanlık bu dar kapıdan geçmek için hamle ederken, gelişim yönünde ateşle imtihanı için güç toplamak üzere, ümitsizce geçmişe bakmak zorundadır.*"¹⁴

¹³ Bu ayrımın detaylı bir incelenmesi için bak., Antony D. Smith, *Millî Kimlik*, İletişim Yay., 1995.

¹⁴ Aktaran Niels Kadritzke, Milliyetçiliğin tarihe şaşırtıcı dönüşü, *Birikim*, Ocak-Şubat 1993, 45/46, s. 94.

Tanıl Bora'ya göre her özgül milliyetçiliğin bünyesindeki bu ikili karakter ve gerilim, Türk milliyetçiliğinde normalin üstünde mevcuttur¹⁵. Türk milliyetçiliği, bir uçta "Ziya Gökalp'in kültürel kimliğe yaslanan Sentez'i", anayasal yurttaşlığa dayalı Batılı milliyetçilik anlayışı; öte yanda "milletin ezeli-ebedi varoluşsallığını ve biricikliğini vurgulayan Doğulu milliyetçilik anlayışı arasında "son derece hassas bir denge" de oturur.¹⁶

Taha Parla'nın¹⁷ saptadığı gibi Kemalist milliyetçilikte "defansif, eşitlikçi, etnik-kültürel çoğulculuk esasına dayalı" hukuki-kültürel milliyetçilik" yüzüyle "kültürel çoğulculuğu bastıran etnik türdeşlik ve egemenlik motifi" ile kendini hissettiren, saldırgan-ırkî-şoven milliyetçilik" yüzü arasındaki gerilim belirgindir. Bu gerilimden dolayıdır ki, Kemalist milliyetçilik, hukuk temelinde yurttaşlık odaklı yorumlanabildiği gibi, ırk-odaklı veya etnisit-özcü doğrultuda da yorumlanabilir ve yorumlanmıştır da.

Her özgül milliyetçilik gibi, Kemalist milliyetçiliğin de bünyesinde var olan bu gerilimi görmezden gelmek sol-Kemalist (ve ulusalcı-sol) söylemin temel zaaflarından birini oluşturur; üstelik, Kemalist ulusçuluğun başka milliyetçi akımlara benzemediği vurgusuyla, milliyetçiliğin özcülük, biriciklik ideolojisini yeniden üretir.

Türkiye'de Sol-Milliyetçilik

Türk milliyetçiliğini pek çok lehçesi olan zengin bir lügatçe¹⁸ olarak ele aldığımızda "sol-

milliyetçilik" olarak anılabilecek akımlar içinde 1930'lardaki "Kadro" dergisi ve Şevket Süreyya Aydemir; 1960'larda Doğan Avcıoğlu ve geniş kadrosuyla 'Yön' dergisi, 1970'lerden beri Cumhuriyet gazetesi ve 2000'li yıllarda ise "İleri" dergisi yanında Doğu Perinçek ve "Aydınlık" dergisi ile Sultan Galief'in "Sosyalist Turan" düşüncesinin dillendiricisi ve savunucusu Attila İlhan sayılabilir.¹⁹

Kanımcı yukarıda saydıklarımın tümünün özendeki milliyetçilik ve otoriter devletçilik düşüncesi tüm farklılıklarının içinde eridiği potayı oluşturur.

Bu bölümde, Türkiye'deki "sol-milliyetçi" düşüncede varolan Türkçü-özcü milliyetçi zihin yapısının izini sürmeyi amaçlıyorum. Bunun için, özcü-Türkçü milliyetçi hareket ile 'Türk solu'nu birbirlerine yaklaştırdığını düşündüğüm konjonktürel olaylar eksenini temel alacağım. Son 10-15 yılı ele aldığımızda konjonktürel olarak üç olayın öne çıktığını gözlemleyebiliriz: İlki; Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarına kavuşması ile belirlenen süreç, ikincisi; 28 Şubat süreci, üçüncüsü ise; hâlâ devam eden Avrupa Birliği tartışma süreci.

Bu açıdan bakıldığında, 1990'dan itibaren dünyanın çehresini değiştiren tarihi olayların ardından Türk milliyetçi hareketinin de yeni bir mecraaya girdiği söylenebilir. Bu yeni mecraayı besleyen ideolojik yönelimleri, 'yeniden-Türkçüleşme' veya 'soy' Türkçülüğün uyanışı olarak görebiliriz. Yeniden-Türkçüleşmeyi

esas olarak devlet-odaklı olup, bu dilin zaafı, fazla resmi oluşu yanında "büyüden yoksunluğu"dur. Bora, bu kök dilin belli başlı dört lehçesi olduğu ileri sürüyor: sol-milliyetçilik olma iddiasındaki Kemalist ulusçuluk, Batıcı-medeniyetçi-refahçı milliyetçilik, ırkçı-etnisit Türk milliyetçiliği ve yükselen İslami düşüncenin kendisini milliyetçi söylemle eklemlenebildiği ölçüde de İslami milliyetçilik. Bora'nın resmi kök dilin, bir yandan sol-Kemalist ulusçuluk ve liberal milliyetçiliğe açılırken diğer yandan özcü, etnisit Türkçü-ölcü milliyetçiliğe yataklık ettiği gözlemi önemlidir. Bkz. Tanıl Bora, Türkiye'de Milliyetçilik Söylemleri: Melez Bir Dilin Kalın Lügatı, *Birikim*, Kasım 1994, sayı 67.

¹⁹ Tabii ki bu liste daha da uzatılabilir: "Galiefçi" *Türk Diplomatik*, "ulusal sol"cu *Ulusal*, bunun yanı sıra 1968 sonunda Türkiye sol'unda ayrışmaların keskinleşmesine vesile olan Milli Demokratik Devrim (MDD) sürecindeki bazı dergiler de anılabilir.

¹⁵ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, s. 71.

¹⁶ Bak., Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği", *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, İslamcılık, Muhafazakârlık* içinde, Birikim Yayınları, İstanbul 1998, s. 13-52. Ayrıca bak., Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, s. 71-93.

¹⁷ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*. Cilt 3: *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, özellikle s. 182-185, 204-211, 326-327.

¹⁸ Bu yazıda milliyetçilik ideolojisini yekpare bir ideoloji olmaktan ziyade değişik ideolojilerle ve düşüncelerle eklemlenebilen bir lügat olarak ele alan Tanıl Bora'nın yaptığı tasnifin yararlı olacağını düşünüyorum. Tanıl Bora'ya göre Türk milliyetçiliğinin kök dili resmi (Atatürkçü) milliyetçiliktir. Resmi milliyetçi kök dil

sağlamaya tek başına yeterli olan güncel gelişme, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını elde etmeleridir. Böylece ülkücü hareketin ütopyası olan Turan ve Pan-Türkizm ideolojisi gündeme yeniden girdi.²⁰

Bu düşünceleri paylaşan ve destekleyen, sadece ülkücü hareket değildi. Daha önceden milliyetçi özleri daima var olsa da, pek su yüzüne çıkarılmayan bir çok Kemalist ve "sol" çevrenin, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kültürel ve/veya siyasal "irredantist" düşüncelere ortaklık ettikleri görüldü²¹. Örneğin İlhan Selçuk²² "Ermeni Diasporasıyla Turan..." başlıklı yazısında şöyle diyor:

"Ermeni ya da İsrail diasporasıyla bütünleşecekler; ama, Türkiye'nin Turan'la bütünüleşmesi 'ideolojik amaçlı pantürkizm' sayılacak. Olmaz öyle şey... Bu kez Türkistan'a Enver Paşa gibi Bolşeviklerle savaşmak için gitmiyoruz. Eğer Türkî toplumlar 1917 devriminin kazanımlarıyla cemaat düzenini aşıp laik toplum düzeyine ulaşabilmişlerse, Turan'ın gerçekçi alt yapısı oluşmuş demektir..."

Turan'la bütünleşmenin gerekçelerini bir "Aydınlanma Bilgesi" tavrıyla açıkladıktan sonra, Turan'ın coşkusunu ve yüreğindeki özlemi "Turan'ın Kapısı"²³ adlı başka bir makalesinde şöyle dile getiriyor:

"Haydi gelin, elimizi vicdanımıza koyalım, 21.yüzyıla 8 kala Anadolu'da yeniden coştuğumuzu, Turan özlemlerinin yüreğimizi ya kattığını itiraf edelim. Suç değil bu! Tersine 'Adriyatik'ten Çin'e dek' inanç, dil, kültür

²⁰ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, s. 88.

²¹ Burada Kemalist ve bazı sol çevrelerin milliyetçi söylemlerin bu döneme kadar uykuya yattığını ve hiç uyandırılmadığını iddia etmiyorum. Ancak özellikle gerek MDD sürecinin şekillendirdiği, gerekse *Yön* hareketinin dillendirdiği milliyetçi söylemin daha çok Anadoluculuğa özgü, Misak-ı Milli sınırlarını temel alan, irredantist olmayan yüzünün görünürde olduğunu vurgulamak gerekiyor. Ancak bunun milliyetçi söylemlerin özündeki ikili karakteri değersiz kılmadığını düşünüyorum. Milliyetçi söylemin ırkçı-etnisit-şoven yüzünün daima liberal yüzün altında fırsat kolladığını düşünüyorum.

²² İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1992.

²³ İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1992.

ortaklığını paylaşan toplumların bütünleşmesi, küçülen dünyada kaçınılmaz bir gelecek olarak görünüyor..."

Şahin Alpay, 11 Haziran 1992 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Orta Asya Steplerinde" başlıklı yazısında, "...ilkokulun dördüncü sınıfında tanıştığımız o göçler haritasının Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan ok işaretinin ucu Toroslar'ın üzerinde bitiyordu. Meğer o okun iki yönlü olacağı günler de bizim yaşam kavsimiz içinde imiş..." diyerek gelişmelerden duyduğu heyecanı gizlemiyor. Oysa Orta Asya ve Kafkasya'daki topluluklar, kendi yazı dillerini oluşturduktan ve siyasal yapılarını yeniden kurduktan sonra kendilerini ayrı etnik varlıklar olarak tanımladılar²⁴. Ardından, 1990'ların başındaki Turan hayalleri giderek silikleşmeye başladı.

Ancak 1998'lere geldiğimizde dahi kimi çevrelerde açıkça dile getirilmese de, "Turan" ülküsü değişik bağlamlarda yeniden zuhur ediyordu. Sultan Galiyefçi "Sosyalist Turan" düşüncesinin savunucusu Attila İlhan²⁵ şöyle diyor:

..."40'lı yıllardan bu yana, ne yazık ki 'Türkçü' deyimi bile kaybolmuştur; önce 'kandaş' (ırkçı/turancı). Sonra 'ülküdaş' (ülkücü) oldular; tarifleri bir 'karşılığa' sığdırılmıştı: komünizme karşı olmak! Berlin de, Washington da, onları böylece avlamıştı, ama bunla bu iki emperyalizmin 'Turan Hayali' nin gerçekleşmesini, Türkçüler'e bırakacaklarını sanıyorlardı, yanlış olan buydu... Washington'a gelince, onun ülkücüleri Orta Asya içlerinde 'Turan' değil, kendi çikarına ve 'Truva Atı' olarak göndermek niyetinde olduğu, bugün elle tutulacak kadar somut olarak görünmektedir: yani, 'Her ırkın üstünde, Türk ırkı' olmayacak: 'Türk ırkının üstünde, ABD çıkarı' olacak! Bu kadar basit." (İtalikler orijinal metinden).

²⁴ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"*, Öteki Yayınevi, Ankara 1998, s. 110-112.

²⁵ Attila İlhan, *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1997.

“Önce Türkiye!”²⁶ adlı yazısında da şunları söylüyor:

“Avrasya, petrol coğrafyası ama neresinden bakılsa, hem ‘Türk coğrafyası’, hem ‘İslam coğrafyası’; ...Avrasya’nın güney kuşağında, Anadolu Türkleri, Müdafaa-i Hukuk platformunda, o coğrafyayı savunurken; kuzey kuşağında, Sovyet Türkleri aynı coğrafya için savaş veriyorlardı; üstelik her ikisi de hem iç düşmana karşı, hem dış düşmana karşı.

...O zaman soru şu: aynı yurt ve millet bili nci, aynı anti-emperyalist tepki, bu paralelliği bugün neden sağlayamamış? Üstelik bilir misiniz, Sultan Galiyef ve yandaşlarının, 1923’de tasarladıkları ‘Turan Sosyalist Cumhuriyeti’nin coğrafyası, Avrasya kuzey kuşağının sınırları ile, santimi santimine çakışıyordu.”

Attila İlhan’ın ve ulusalcı-sol’un milliyetçi söylemi, vatan olarak bütün “Türklük dünyasını” kabul ettiği oranda, resmi milliyetçiliğin vatancı/Anadolucu çizgisinden ayrılıp; Türkçü-Turancı radikal milliyetçiliğe yaklaşır. Hatta yukarıda görülebileceği gibi, çoğu zaman da, millî sosyalist olarak tanımlanabilecek olan İlhan’ın ırkçı söylemi, tınıyı aşan bir perdeden yankılanıyor.

Aslında burada milliyetçiliğin ayrılmaz yüzüyle karşılaşırız: ister sol ister sağ ile boyanmış olsun tüm milliyetçiliklerin ırkçı-şoven, yayılmacı boyutunun, “ulusal çıkar”cı “güçlü bir (Vatan) Türkiye” emelleriyle bezenmesi.

Sol-milliyetçilik için ikinci önemli dönüm noktası ise Siyasal İslam’ın yükselmesi ve 28

Şubat sürecidir. Bu süreçte ulusalcı-sol, laikliğin milliyetçiliğin taşıyıcısı olduğunu bir kez daha gösterdi²⁷. Böylece 28 Şubat süreciyle birlikte ulusalcı-sol’un da uzun süredir arası açılan devlet ile olan bağı yeniden tesis edilince ulusalcı-sol, Türkçü-ülkücü hareket ve Devlet, milliyetçilik ideolojisi ile birbirlerine eklenmeye başladı.

Laikliğin milliyetçilik ile bağlantısı resmi milliyetçiliğin olduğu kadar, Kemalist ulusçuluğun da özellikleri arasındadır. Millî devletin inşasında milliyetçilik, onun kutsallık tekelini devralarak dini ikame etmeye dönük bir yol izlemiştir. Çoğu kez Türkçü-özcü söyleme dini

Millî devletin inşasında milliyetçilik, onun kutsallık tekelini devralarak dini ikame etmeye dönük bir yol izlemiştir. Çoğu kez Türkçü-özcü söyleme dini ibarelerin eklenmesi ile bezenen Kemalist ulusçuluğun, bu ikili karakterinin izlerini, İslamcılığa karşı geliştirdiği söylemlerde de gözlemleyebiliriz..

ibarelerin eklenmesi ile bezenen Kemalist ulusçuluğun, bu ikili karakterinin izlerini, İslamcılığa karşı geliştirdiği söylemlerde de gözlemleyebiliriz. Örneğin; Yekta Güngör Özden’in,²⁸ “Türkiye’miz i ve Türk Ulusu’nu kucaklayan bir insan ve hukuk kurumu yapısıyla demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti en kutsal varlığımızdır.

Temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Atatürk’ün ‘En Büyük Türk Devrimi, erdem’ dediği bu ‘hazine’ hepimizin yaşamını adadığı, sonsuza değin bağımsız yaşaması için büyük sorumluluklar yüklendiği bir değerdir. Kurtarıcımız ve kurucumuz Atatürk,....hepimizi adında kaynaştıran en büyük Türk’tür.” ifadesinde, Türkçü ve özcü yaklaşımın yanında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kutsallığını bir arada görebilmekteyiz.

²⁷ Cumhuriyet Türkiye’sinde milliyetçilik ve laiklik arasındaki ilişki için bak., Nuray Mert, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce – Kemalizm* içinde, cilt 2, s.197-209.

²⁸ Yekta Güngör Özden, “Atatürk Devrimciliği”, İleri, Kasım-Aralık 2001, sayı 7, s. 57.(altını ben çizdim Şİ).

²⁶ Attila İlhan, Cumhuriyet, 30 Ocak 1998.

Yukarıdaki ifade Türkçü-özcü içeriklerle bezemiş dini bir tınının izlerini taşımaktadır.

Ulusalçı-sol'un milliyetçilik söyleminin (sol-milliyetçilik), İslamcılığa ve Kürt muhalefetine karşı, devletin ve ordunun politikasını çoğu kez hararetle desteklemesi, özündeki otoriter devletçi karakterinin bir yansıması olarak görülebilir. Burada tüm milliyetçi ideolojilerde bulunan devletin beka sorunu ve teyakkuz ideolojisinin gereği ileri sürülür. Devletin bekasını korumak için "zinde güçlerin" ne pahasına, nasıl olursa olsun yapacağı her şeyin mubah olduğu savunulur²⁹.

Yekta Güngör Özden "28 Şubat Süreci"³⁰ adlı makalesinde şunları söylüyor:

"Türkiye Cumhuriyeti temel nitelikleriyle sonsuza değin bağımsız varlığını sürdürec eğinden bu koşuya karşı çıkanlar sürekli uy arılacak ve durdurulacaklardır. Cumhuriyeti savunmak özeni ve duyarlılığıyla birlikte 28 Şubat'lar hep sürecektir. Uyumayanlar ve uyutmayanlar uyarmaktan geri kalmayacaktır."

Dr. Ümit Sayın ise "Evet 28 Şubat olmak zorundaydı ve de oldu. Bunun postmodern bir darbe mi olduğu, balans ayarı mı olduğu, normal bir darbe mi olduğu, sür-postmodern bir müdahale mi olduğu hiç önemli değildir. Ortada her tarafı yamulmuş mafyöz kübist modern bir resme benzeyen bir Türkiye vardır ve bu çarpıklığı düzeltmek için yapılan her şey mu-bahtır. Bir darbe veya postmodern darbe olsa bile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, ulusalçı, sosyal eşitlikçi, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü korumak için yaptığı herşey anayasaya

²⁹ Bedri Baykam'dan birkaç satır: "12 Eylül'ün bilinen tüm hatalarına rağmen Türk ordusu bu sızmaları (İslamcı rejim düşmanları-TB) bünyesine kabul etmemiş ve Kemalist devrimin tartışılmaz değerini korumayı bilmiştir. Dileğimiz, her kurumumuzun en az Türk Ordusu kadar rejime ve ülkeye sahip çıkmasıdır." (İç Manzaralar, 8-30 Nisan 1994 Sergi Tanıtım Broşürü, s.2) aktaran Tanıl Bora,..)

³⁰ Yekta Güngör Özden, "28 Şubat Süreci", İleri, Mart-Nisan 2001, sayı 3.

uygundur." diyecektir³¹. (altını ben çizdim Şİ)

Görüldüğü gibi "anayasaya uygunluk" ve "mubahlık" (biri pozitif hukuk ile ilgili diğeri dini ifade) aynı metinde her tarafı düzlemeye çalışan obsesif-kompulsif ruh halindeki titizliği meşru kılmaktadır. Burada, Susurluk olayları üzerindeki tartışma sürecinde Tansu Çiller'in Meclis kürsüsünden "Devlet için kurşun atan da kurşun yiyen de kahramanımızdır." ifadesindeki hukuk dışı hareketleri destekleyen, otoriter hatta faşizan hisleri okşayan devlet-odaklı "meşruluk" tınısını hatırlamamak elde mi?

Görüldüğü gibi, 28 Şubat sürecinde "sol milliyetçi" çevrelerdeki hakim anlayışı ve "sol" olma iddiasının temel dayanağı 'laiklik' oluştu-ruyordu.

Türkçü-ülkücü hareket ile ulusalçı-solu birbirine yaklaştıran son gelişme ise Avrupa Birliği tartışma süreci olarak görülebilir. Hâlâ devam eden bu sürece damgasını vuran ise ulusal-devletin ve Türk milletinin beka sorunudur. "Anti-emperyalist tam bağımsızlıkçı" retoriği ile sol iddialı ulusalçı-sol çevrelerin söyleminde, sık sık soy-etnisit öğelerle birlikte "otoriter devlet" savunusunun boy attığını görebilmekteyiz. Kimi zaman AB karşısına Avrasya öne sürülmektedir. Bu tutum daha önce bahsettiğimiz Avrupa Birliği'nin bazı yöneticilerinin Avrupa kültürünün dışındaki kültürleri ötekileştirdiği makro-milliyetçi tavrının karşısına, Asya kültürünün değişmezliğini koyduğu oranda başka bir makro-milliyetçiliğin emarelerini taşımaktadır.

Atilla İlhan "Vatan ve Namus"³² başlıklı söyleşisinde şunları söylüyor;

"...Biz Avrupa Devleti olabiliriz, ama biz Avrupalı değil, Asyalıyız. Bizim için en doğrusu bir Avrasya politikasında köşe taşlarından birisi olmaktır... Bu bakımdan bizi (AB'ye) kesinlikle almayacaklardır...Rusları

³¹ Dr.Ümit Sayın, "28 Şubat bir Devrimdir", İleri, Mart-Nisan 2001, sayı 3.

³² Atilla İlhan, "Vatan ve Namus", İleri, Ocak-Şubat 2001, sayı 2.

da almayacaklardır, Ukrayna'yı da almayacaklardır, Beyaz Rusya'yı da almayacaklardır. Helmut Schmidt kitabında diyor, 'Her ne kadar bize yakınsalar da onlar da Asyalıdır ve kültürleri bizden farklıdır.'

Burada Atilla İlhan'ın Avrupa Birliği'nin oluşturmaya çalıştığı Avrupa kültürel makro-milliyetçiliğinin yerine, Avrasya Birliği'nin Asya kültürel makro-milliyetçiliğinin konumlandığını görüyoruz. Öz olarak kültürleri ve medeniyetleri "değişmez" ve bir diğeriyle "karışması sakıncalı" olarak gören milliyetçi bir zihniyetle karşılaşırız.

AB tartışma sürecinde şiddetlenerek devam eden "yurttaşların daha demokratik ve özgürlükçü koşullarda yaşama isteği ve talebi", çoğu kez otoriter devletçi ve milliyetçi kesimlerce budanmaktadır. "Ulusal çıkar" ve "güçlü Türkiye" öne sürülerek yapılan bu karşı çıkışlar, özünde otoriter devletin beka kaygısını taşımaktadır. Geçmişte birbirlerine zıt görüşler taşıdığı iddia edilen toplumsal kesimlerin bugün "koyu" bir milliyetçilik ve ulusal devlet savunusu ile yan yana geldiklerine tanık oluyoruz. Bu duruşa verilebilecek en çarpıcı örnek, geçenlerde Cumhuriyet gazetesinde tam sayfa yayınlanan "AB Karşıtı" Bildirgesi'dir³³. "Büyük ve Soylu Türk Milleti'nin dikkatine..." sunulan bildirden birkaç alıntı yapmak sanırım yeterli olacaktır: "Türk ulusu tarihin tanıdığı **en kadim ve en büyük** uluslardan birisidir...Bu ülkenin insanları, Türkiye Cumhuriyeti'ni...ulusal refah, **demokrasi, insan haklarına ve onuruna saygı**, yüksek bir üreticilik düzeyi, bilimsel ve toplumsal ilerleme hedefini gerçekleştirmek için **gerekli ve uygun model** olarak görmektedir...Cumhuriyet yurttaşları, kendi mutluluğunun, güvenliğinin ve geleceği olan çocuklarının güvencesini Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve gönencine bağlı görmektedir."*(altını ben çizdim Ş.İ.)*

Anti-emperyalist vurgusuyla sol iddialı bazı çevrelerin "güçlü Türkiye"ci tavırları ironik olarak, "kendi emperyalizmini" desteklemek-

tedir. Kanımca, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve küresel kapitalizmin yaygınlaşmasıyla oluşan konjonktürde, ulusal devletlerin küresel sistemde mutasyona uğraması ve etkilerini giderek kaybetmeye meyletmesi, otoriter devletçi ve milliyetçi cenahın "gürebüz Türkiye" hayali-ne yönelmelerinin zeminini oluşturuyor. Türkiye'nin nükleer güce sahip olmadığı için hayıflanılan ve dövünen Atilla İlhan³⁴ şunları söylüyor:

"... Türkiye, Rusya, Çin, Hindistan, İran, bunlar bir araya gelince ne oluyor biliyor musun? Dünyanın dörtte üçü oluyor. Ve bunların içinde nükleeri olmayan tek enayi biziz... Bu kadar nükleer güçle ortak olup sen de nükleer olacaksın otomatik olarak. Hem bir nükleer güç olacaksın, hem Rusya, Çin gibi her biri yüzzer ordu, biner ordu çıkarabilecek inanılmaz devletlerle ve üstelik bunların içinde özellikle Çin müthiş savaşkan bir millet, sen de savaşçı bir milletsin kim gelip de senin gözünün üstünde kaşın var diyebilecek o zaman. O zaman bu Avrupalılar gelip yalvaracaklar. Niye yalvaracaklar, biliyor musun, o zaman sen o kadar büyük bir pazarın içinde olacaksın ki, senin üzerinden o pazara girebilmek için çalışacaklar. Ve sen şimdi o pazardan istifade edemiyorsun enayiliğinden."

Benzer çıkışı Prof.Dr.Oktay Sinanoğlu, *Aydınlık* 'ta dile getiriyor. "Büyük Uyanış"³⁵ başlıklı yazısında rüyasını anlatıyor ve şöyle diyor;

"Bir gazete aldım: adı "Yıldız", dili tertemiz. İri başlık diyor ki: "Avrupa devletçiklerinden ziyaret". Altında: "Avrupa'nın ufak dukalıklarının başkanları, borçlarının faizlerini ödemekte zorluk çektiklerinden, yardım, en azından faiz ertelenmesi talepleriyle Türk banka genel müdürlerini ziyaret edecekler. Hazır Ankara'da iken "Avrasya Birliği Para Fonu" AVRAP'ın Ankara'daki Genel Merkezi yetkilileriyle de görüşecekler. Olumlu bir sonuç almaları pek beklenmiyor, çünkü son verdikleri uyum taah-

³³ Cumhuriyet, 07 Haziran 2002.

³⁴ Atilla İlhan, "Vatan ve Namus"...

³⁵ Prof.Dr.Oktay Sinanoğlu, *Aydınlık*, 17 mart 2002.

hütlerini tam yerine getirebilmiş değiller. Baskılar, Bretonlar, Korsikalılar, Keltler, Bakü'deki Avrasya Birliği İnsan Hakları Mahkemesine başvurup duruyor." *Sinanoğlu, arından* "Büyük Uyanış rüya değildi. Başlamıştı bile" *diyerek, rüya tabiri üzerinden hissiyatı n-daki özlemi ve hırsı ifşa ediyordu.*

Görüldüğü gibi, milliyetçi-sol tahayyüldeki anti-emperyalist vurgu aslında özde yatan kendi yayılcı emperyalist çıkarlarını gizlemektedir. İlhan ve Sinanoğlu'ndaki "güçlü Türkiyecî" ve emperyalist yayılcı zihniyet, özü gereği "güce tapan" sosyal-Darwinist öğeleri de içeren milliyetçilik ideolojisinin temelindeki zihinsel ve psikolojik zemini de ortaya sermektedir³⁶.

Sol-milliyetçiliğin 1960'larda ve 1970'lerde "sol" olma iddiasının temel dayanağını "anti-emperyalizm ve tam bağımsızlık" oluşturuyordu. Özellikle 28 Şubat süreciyle beraber temel (sol) ilkeyi "laiklik" oluşturdu. Sol-milliyetçiliğin Avrupa Birliği tartışma sürecindeki "sol" iddiasının temelini yeniden "anti-emperyalizm ve tam bağımsızlık" oluşturuyor. Yukarıda da görüldüğü gibi, "sol-milliyetçi" siyasi akımların "sol" olma iddiasındaki temel dayanak konjonktürel olarak değişmektedir. Sol-milliyetçiliğin değişmeyen özü ise "otoriter devletçi" ve "milliyetçi" zihniyet yapısıdır.

Günümüz Türkiyesi'ndeki "sol milliyetçi" dü-

³⁶ Burada ironik olarak sadece rollerin değiştiği bir sahne tekrar dizayn edilmektedir. Ezen ve ezilenin değiştiği ancak öz olarak sistemin -hiyerarşik tahakkümcü yapıları bünyesinde yeniden kuran kapitalizmin- demir gibi yerinde durduğu görülmektedir. Bu haliyle sol-milliyetçi söylemlerinin neresinin "sol" olduğu sorusu ciddi olarak yanıtlanmayı beklemektedir. Ayrıca anti-emperyalist söylemi dillerine pelesenk eden sol milliyetçilerin "güçlü Türkiyecî" kendi emperyalizmini hoş gören ve savunan isimleri arasına Mümtaz Soysal'ı da ekleyebiliriz. Bak., Suavi Aydın, "Millî Demokratik Devrim"den "Ulusal Sol"a Türk solunda özgücü eğilim." *Toplum ve Bilim*, sayı 78 Güz, 1998, s.59-89.

şüncenin kaynağını aramak için 1930'ların *Kadro* dergisine veya daha eskilere (Jön Türklerle kadar) gidilebilir³⁷. Ancak bunun için, daha yakın tarihimize, 1960'lara dönmemiz yeterli olacaktır. Burada karşımıza geniş kadrosuyla *Yön* dergisi çıkar.

Türkiye'de *Yön* ile şekillenen milliyetçi-sol hareket, anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı sol iddialı çizgisiyle milliyetçilik eksenine millî demokratik devrimi oturtuyordu. "Üçüncü dünyacı" hareket olarak da ele alınabilecek olan *Yön*'ün sosyalizmi, milliyetçilik esaslı anti-emperyalizm düşüncesine dayanan "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" metodu olarak ileri sürülüyordu³⁸. Doğan Avcıoğlu'na göre, "sosyalizm yolu, demokratik millî kurtuluş hareketinden geçmektedir", "kapitalist olmayan gelişme" ve "millî demokrasi devleti"nin izleyeceği yol "halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi kalkınma yoludur."³⁹ Avcıoğlu ilk planda önemli meselenin "milliyetçi güçlerin bağımsız, millî bir ekonomi kurulması yolunda bir araya getirilmesi" olduğunu ileri sürüyordu⁴⁰.

Bu perspektiften bakıldığında asıl meseleyi

³⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte su yüzüne çıkan "Turan Sosyalizmi" düşüncesi, yaratıcısı Sultan Galiyef'ten beslenmektedir. Türkiye'deki milliyetçi-sol hareketinin çok önemli kaynaklarından biri Galiyef'dir. Bir diğeri ise 1960'larda yükselen ve konjonktürü belirleyen "ulusal kurtuluş hareketleri"nin belirlendiği tarihsel süreçte etkisini giderek yaygınlaştıran Maoizm'dir. Suavi Aydın'ın "özgücü sol" olarak tanımladığı, milliyetçi-sol hareketleri incelediği makalesi için bak., "Millî Demokratik Devrim"den "Ulusal Sol"a Türk solunda özgücülük eğilimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 78 Güz, 1998, s.59-89.

³⁸ Bu noktada Doğan Avcıoğlu'nun ve diğer *Yön* yazarlarının yazılarına bakılabilir. Ayrıca bkz. Hikmet Özdemir, "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluş Bildirisi", Ek-6, Kalkınmada bir strateji arayışı *Yön* hareketi içinde, Bilgi Yay. Evi, Ankara 1986, s. 339-343.

³⁹ Doğan Avcıoğlu, "Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, sayı 111, 14 Mayıs 1965, s. 9.

⁴⁰ Doğan Avcıoğlu, agy., s.9.

emperyalist uluslarla “mazlum uluslar” arasındaki çelişki oluşturuyordu. Yani özde “millî” olanla “yabancı” olan arasındaki bu mücadelede milletler çatışması, Marksist düşüncedeki sınıf çatışması yerine geçiriliyordu.

Bu düşüncenin ulus içindeki çıkar ve statü gruplarını önemsizleştirip yok saydığı oranda, ulusu türdeş olmasa da, çıkarları açısından çelişkisiz kabul etme eğilimi taşıyan korporatist eğilimler taşıdığı söylenebilir. Aynı anlayışın öz itibarıyla, 21.yüzyıl Türkiye siyasetinin sağdan sola geniş yelpazesini işgal ettiğini görebilmekteyiz.⁴¹

Öz olarak milliyetçiliği esas alan bu anlayış, sömürücü sınıflar dahilinde bulunsalar da “bizden” olanlarla aynı cephededir. Yani sosyalist ve özgürlükçü düşüncenin “bütün insanları” esas alan evrenselci-hümanist konumlanışının tersine, “belirli bir tarihsel ve mutasavver insan topluluğunu, “millî” olanı, esas alır. Millî olanı esas aldığından “millî kimliği” inşa etme sorunu onu “öteki” tayin etmeye götürür. Üçüncü Dünyacı tahayyülde “öteki” öncelikle emperyalizmi temsil eden “Batı” olagelmıştır. Batı karşısında tek varoluş sığınağı ise “millî olan”dır. Bu ideolojik konumlanışı besleyen zihniyet içine kapandığı oranda baskıcı, totaliter eğilimlere kapıyı aralarken, öte yandan “enternasyonal”-evrenselci düşüncelere kapıyı kapamıştır.⁴²

Bu bağlamda milliyetçilik ideolojisinin yabancı / millî ayrımını zinde tutan en önemli faktörlerden biri ksenofobik (yabancı korkusu) ruh halinin teyakuzda tutulmasıdır. Bizden olmayan, garip, tuhaf kişi olarak ecnebi lafzı (çoğu kez gavur ile birlikte) *neredeyse* hakaretimiz olarak kullanılır. Metinlerinde *ecnebi* kelimesini yabancı yerine kullanan Attila İlhan’dan birkaç örnek verebiliriz

“Al birini, vur birine”⁴³ adlı makalesinde şöyle diyor:

“Ziya Bey de eski İzmir’lidir: uzun yıllar, ‘ecnebi’ kumpanyalarında çalışmış,... Cumhuriyet’in İzmir’i öldürdüğünü söylerdi; geçmişe daldı mı, gözleri parlıyor; kordodaki kahveler, Cenyoy, Pozeydon, Krammerpalas; sonra efendim; İtalyan opera heyetleri ki, ‘Figaro’nun Düğünü’nü temsil eder; yaylı çalgılar orkestrası ki, Albinoni çalar; Simoroza çalar....o kozmopolit, ecnebinin ahkam kestiği, yerli halkı sömürdüğü, ‘gavur’ İzmir’i arıyordu. Ziya Bey, ‘alafranga’ bir adamdı: sor, hangi peynirle hangi beyaz şarap içilir; neden dolayı, yemek öncesinde congac ‘alınmaz’, hemen anlatsın; zaten, bir ‘ecnebi’ kadınla evlidir.”(altını ben çizdim. Ş.İ).

“Zaten bir ecnebi kadınla evlidir” ifadesi bile tek başına yukarıdaki ayrıntıları gölgede bırakacak etkidedir.

Attila İlhan “Soğuk Savaş Kirliliği”⁴⁴ adlı yazısında, “...(soğuk savaşın) en rahatsız edici ‘sendromu’, yurttaşın, ‘ecnebi’yi kendisine, yurttaşından daha yakın sayabilmesidir, öyle davranabilmesi: yani Moskova ‘komünist’ Türk için, ‘milliyetçi’ bir Türk ne kadar ‘düşman’sa; ‘Komünizmle Mücadele Derneği’ üyesi ‘milliyetçi’ Türk için, CIA’nın ‘Ortadoğu İstasyon Şefi’ o kadar ‘dost’ tur”. diyerek birbiriyle uzlaşmaz ideolojilerin ötesine ve üstüne millî kimliği yerleştiriyor. Ve insanların dost-düşman olarak tasnifini de millî/ecnebi ayrımına sığdırıyor. Bir yurttaşın ecnebiyi kendisine yakın hissetmesini ise hastalık derecesinde rahatsız edici buluyor.

Örnekleri çoğaltabiliriz ne var ki, bu bize fazla bir şey vermez. Ancak burada sol-milliyetçiliğin kültürel ırkçılık yanında, biyolojik ırkçılık tınılarını da hafife almamak gerekmektedir.

⁴¹ Türkiye’deki korporatizm ve siyasi hareketlere ve kurumlara etkileri açısından bakınız, Taha Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.

⁴² Suavi Aydın, “Millî Demokratik Devrim”den “Ulusal Sol”a Türk solunda özgüçülük eğilimi”, *Toplum ve Bilim*, sayı 78, Güz 1998, s. 59-89.

⁴³ Attila İlhan, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1998.

⁴⁴ Attila İlhan, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1998.

Devlet- Millî Kimlik-Vatandaşlık İlişkisi

Şimdi sol-milliyetçilik ideolojisinin vatandaş-devlet ilişkisine bakışını irdeleyelim. Sol-milliyetçiliğin liberal-demokratik kutbunun, millî kimliği, vatandaşlık esasına dayalı olarak kabul ettiği sık sık tekrarlanır. Anayasal hak olarak herkesin eşit olduğu ileri sürülür. Ancak millî kimlikle kayıtlanan vatandaşlığın tıpkı millî kimliğin ikili karakterini bünyesinde taşıması gibi, bu ikililikle malûl olduğu ihmal edilmez.

Oysa tam da vatandaşlık kimliği, millî kimlikle tanımlandığından, millî kimlikteki bu ikili karakterin hastalıklı sureti ile malûldür: vatandaşlığın millî kimlik ve devlet ile kayıtlanması. Çoğu kez de anayasal vatandaşlığın esasını etnik kimlik oluşturur. Böylece insanın kendi yaşamının yönetiminde doğrudan söz sahibi olduğu yetkin-kamusal bir 'yurttaş' kimliği ile, millî kimliğin ve devletin talimatnamelerine göre yaşamakta serbest olduğu, hayatına karşı sorumlu olmaktan ziyade devletin bekasını korumak için vazifelendirilen 'vatandaş' kimliği arasındaki uçurum ve gerilim belirginleşir.

Artık söz konusu olan devletin vatandaşa sorumluluğu değil vatandaşın devleti için ölüp-ölmeyeceği, sorgusuz sualsiz devletin bekası ve yüceliğini kutsayarak biat edip etmeyeceğidir. Ortaçağ kentlerinde eşit haklarla kamusal alana katılabilmesi için yurttaşlık hakkını belirleyen en doğrudan bağlam olan, o yerleşimde yaşama şartı, milliyete ve millî kimliğe gösterilen sadakat ile yer değiştirir. Vatandaş devletin velayeti ve vesayeti altında "reşit olmayan" bir çocuk muamelesi görür. Reşit olmayan çocuk olarak vatandaş, ona 'göz-kulak' olacak 'big-brother' in himayesi altına alınır. Ortaya çıkan yurttaş tipi ise Füsün Üstel'in teşhis ettiği üzere, "vazifelere borçlu yurttaş tipi"⁴⁵dir.

Bu anlayışın altında iki temel görüşün yattığını düşünüyorum: ilki devleti, milleti ve vatandaş yeknesaklaştıran organizmacı bakış açısıyla, milletin ve vatandaşın devletin uzvu olarak

kabul edilmesi; diğeri ise devletin aşırı gelişmiş tehdit algılaması ve kronik beka kaygısına dayanan, devletin vatandaşları karşısında olağan "sadakat" beklentisinin ölçüsünü aşan müteyakkız halidir.

Organizmacı anlayış, milleti sadece devletin bir uzvu olarak görmez, aynı zamanda "türdeş" homojen bir yapı olarak da algılar ve kurgular. Bu totaliter zihniyet millî/ulusal çıkar üzerinden otoriter her türlü müdahaleyi meşrulaştırmaya çalışır.

Doğan Avcıoğlu'ndan, Atilla İlhan'a ve Doğu Perinçek'e dek siyasetin "sol" yelpazesinde olduğu iddiası taşıyan pek çok kişide, bu otoriter devletçiliği değişik gerekçe ve derecelerde görebiliriz.

Daha yakın tarihimize bir baktığımızda *Yön* hareketinin otoriter devletçi anlayışını görebiliriz. Yöncülere göre, "Türkiye'de milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı ancak "zinde kuvvetler" (tabii ki bu zinde kuvvetlerin değişmez ilerici-halkçı dayanağı olan ordu)⁴⁶ ile gerçekleştirilebilir. Bir iktisadi kalkınma modeli olarak "yeni-devletçilik" ya da "millî sosyalizm" in nirengi noktası, devletçiliğe ve zinde güçlere vurgusudur. O kadar ki *Yön*'ün devletçiliği, bir araç olarak algılamının ötesinde, yaşamın her alanını kapsayan sosyal bir düzen olarak kutsadığını söylemek abartı olmayacaktır⁴⁷.

Şevket Süreyya Aydemir "Artık Devletçilik Yetmez" başlıklı makalesinde şunları söylüyor:

⁴⁶ Hikmet Özdemir'e göre, "zinde güçlerin, silahlı kuvvetler demek olmadığı söylenmişse de (buna inanmak zor) sonuç olarak bir şey değişmemiş ve ordu, Türkiye'deki gündelik politikanın içine çekilmiştir...başyazar Avcıoğlu'nun ilerici kuvvetlerin Anayasadan da kuvvetli teminatı ordudur, ya da bazı *Yön* yazarlarının (İlhan Selçuk, İlhami Soysal...), ordunun etrafında kenetlenmeliyiz, türünden yazılar yazmaları, ordunun kalkınmada işgücü olarak kullanılabileceği gibi görüşler, *Yön*'de, özellikle kapanışa yakın dönemde (1966-1967) sıkça yer almıştır." H.Özdemir,s.185).

⁴⁷ *Yön*'ün devletçiliği, daha çok solidarist korporatizm ile faşist korporatizm arasında sahnır. Kimi zaman "sınıfların ve çıkar gruplarının" birbirleriyle uyumunu gözeten esnek bir müdahaleciliği öne çıkarırken, kimi zaman "millî yaşamın her sahasını içine alan sosyal bir nizam" olarak faşizan açılımları ile öne çıkmaktadır. Her halükarda kapitalizmi dışlamadan.

⁴⁵ Aktaran Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali...*, s. 32.

“Fakat bundan sonra istediğimiz, Anayasa-nın sosyal devlet ilkesine bağlı kalarak, A’dan Z’ye kadar Türkiye’nin siyasi, iktisadi ve sosyal nizamını milletin hayranı ve varlığını temsil eden devletin tanzim, idare ve murakebesine (denetimine) nizamlamaktır. Bundan sonra devletçilik her sahayı içine alacaktır. Bu yeni (devletçilik)... yalnız bir iktisadi devlet işletmeciliği değil, özel teşebbüse yer vermekle beraber millî hayatın her sahasını içine alan bir sosyal nizam o l-malıdır.”⁴⁸

Yukarıda da görülebileceği gibi, devlete toplumsal hayatın her alanına nüfuz etme, onu belirleme ve denetim altında tutma görevi ve-rilmektedir. Bu zihniyet, Türkiye modernleşme geleneğindeki otoriterliğin kalıcılığının haklılaştırıcı zeminini beslemektedir.⁴⁹

Geçmişte ve ne yazık ki günümüzde de hâlâ ulusalcı / millî sol “toplumsal gelişim şeması”nı referans alarak, sosyal sınıfların *olgunlaşmadığını* söyleyebilmekte ve “halk için halka rağmen” düsturunu meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Öyle ki sol, bu gaye için ulusal-devletin ağırlığını koyup, toplumun ihtiyacı olan toplumsal disiplini tesis etmek için temel insanî hakların askıya alınmasını meşru kılmayı savunabilmektedir. Bu yüzden milliyetçilik otoriter devletçi anlayıştan bağımsız değerlendirilmemelidir.

Rusya’daki iktidar karşıtı yayın yapan tek özel televizyon kanalının kapatılmasını; internet üzerindeki sıkı denetimi, internet kullanıcıların Rus polisince kayıt altına alınması dahil bir dizi güvenlik soruşturmasına tâbi tutulmasını, desteklediğini ifade eden İlhan, “...Devrim, hele

sosyal sınıfı hazırlıksız bir ülkede olmuşa, o disiplinin –sırasında şiddet de kullanabilen- bir ‘otorite’ye sahip olması gerekir; ve bu otorite haklılığını tarihten alır...Demokrasi özgürlüktür diyerek, bu otoriteyi, topluma verdiği disiplini kaldırınca;... ‘demokrasi’, merkeziyetçi bürokrasi diktasının yıllar boyunca yarattığı imkânların, bir takım uyanıklar, üçkağıtçılar, hortuncular tarafından yağmalanmasına dönüşüyor; işin tuhafı, onların arkasında da şaşmaz bir şekilde ‘Ecnebi Sermayesi’ duruyor.” diyerek, ulusal-devletin ağırlığını koyarak “toplumun ihtiyacı olan toplumsal disiplini” sağladığı için Putin’i “ülkesini seven ve ona sahip çıkan” bir lider olarak yüceltiyor.⁵⁰

*Türkiye’deki sol-Kemalist
hatta kimi sol çevrelerin
söylemindeki milliyetçilik, her
ne kadar ırki-etnisit öğelere
mesafeli dursa da, bu mesafe
sadece nicelikselidir.*

Ülkesi ve milletin bekasını koruduğu ve ona sahip çıktığı savunularak desteklenen başka bir lider de, Sırp Kasabı lakaplı Miloseviç’tir.

“Miloseviç, Dünyaya Aydınlıktan Seslendi”, spotuyla büyük bir

gururla Miloseviç için önemli olan şeyin “haksız yere yargılanmak” olmadığı, “Yugoslavya onuru” olduğu dillendiriliyor.⁵¹ Miloseviç’in Yugoslavya iç savaşında yapmış olduğu soykırımını “Yugoslavya onuru” ile meşrulaştıran söylemine *Aydınlık*’ın yer vermesi ve onu savunması bile tek başına milliyetçiliğin insanlık ile bağdaşamayacağını alamet-i farikasıdır.

Nereden ne gerekçeyle olursa olsun, soykırıma gözlerini kapayan, hatta onu “vatan” savunması ile meşrulaştırmaya çalışan bir zihniyetin sol ile bir ilişkisi olabilir mi?

Günümüz Türkiye’sindeki “sol-milliyetçi” siyasi akımların en önemli kaynağının *Yön* dergisi olduğunu düşünüyorum. Hikmet Özdemir, *Yön*’ün milliyetçi sosyalizm önerisinin Afrika sosyalizmi, Mısır sosyalizmi ya da Arap sosyalizmi gibi adlarla anılan modellerle birlikte

⁴⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “Artık Devletçilik Yetmez”, *Yön*, sayı 39, (12 Eylül 1962), s. 14.

⁴⁹ Kemalizm’in modernleşme, devlet ve demokrasi açısından analizi için bak. Levent Köker, *Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi*, Modern Türkiyede Siyasi Düşünce Kemalizm içinde, (İletişim Yay., İstanbul, 2002), cilt 2, s.97-112.

⁵⁰ Atilla İlhan, “...Nazdarovye Putin...”, *Cumhuriyet*.

⁵¹ *Aydınlık*, 10 mart 2002, s. 36.

düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁵² İkinci dünya savaşı sonrası ulusal-kurtuluş savaşları ile 3. Dünyada ortaya çıkan bu modelin en belirgin özelliği, kapitalizm ile emperyalizmin ve milliyetçilik ile sosyalizmin özdeş kabul edilmesidir.

Eski bir Hint komünisti M.N.Roy'a göre, "Asyadaki komünizm aslında kıvılcık boyanmış milliyetçiliktir...şimdiyse komünizmin kendisi milliyetçiliğin rolünü oynuyor ve onun ırkçılık, gelenekçilik, hoşgörüsüzlük, aşırılık ve Batı etkisine direnme gibi bütün kötülüklerinden payını alarak en aşırı şekilde görünüyor. Bu milliyetçi bozulma savaş sonrası komünizmin genel durumudur ve en belirgin şeklini Asya'da alıyor."⁵³

Türkiye'deki sol-Kemalist hatta kimi sol çevrelerin söylemindeki milliyetçilik, her ne kadar ırk-etnisit öğelere mesafeli dursa da, bu mesafe sadece nicelikselidir. Sol-Milliyetçilik fikriyatındaki milliyetçilik, bağımsızlığın ve anti-emperyalizmin ideolojik dayanağını oluşturduğu oranda "kendine özgüçülüğü" vurgulayarak özcü karakterini perçinlemiştir. Hatta otoriter ve pre-totaliteryan öğeleri araçsallaştırma vurgusu dikkate alındığında, Türkiye sol-milliyetçiliğinin olası faşizan açılımlara yataklık edebileceğini ihmal etmemek gerekmektedir. Özellikle Marksist-Leninist sol gelenekteki "hıyerarşik, merkezîyetçi ve iktisadî" zihniyet yapısının da buna uygun bir vasat sağlayabileceğini düşünüyorum.⁵⁴

⁵² Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, s. 279-280.

⁵³ Aktaran Hikmet Özdemir, *Age*, s. 279.

⁵⁴ Marksizm'in özü gereği sınıf esaslı görüşünden dolayı enternasyonalist olduğu ileri sürülebilir. Bu görüşe katılmakla birlikte; tarihteki yaşanmışlıklar dikkate alındığında, pek çok Marksist'in hatta kimi zaman Marks ve Engels'in de milliyetçiliği araçsal olarak gönül rahatlığıyla kullandıkları görülebilir. Pek çok Marksist için milliyetçilik ve ulusal sorun 'araçsal' bir mesele olarak ele alınmıştır ve alın-

Sol ve Milliyetçilik : Birbirleriyle Uyuşmaz İki Zihniyet

Milliyetçiliği, daha çok bir kolektif kimlik ihtiyacına cevap veren ideoloji olarak ele aldığımı ifade etmiştim. Ancak milliyetçiliği diğer kolektif kimliklerden ayıran temel fark, "nasıl" inşa edildiği, daha doğrusu bu inşa sürecini belirleyen yurttaş-toplum-devlet ilişkisinin nasıl yeniden kurulduğunun altında yatar. Yukarıda bu süreci genel hatlarıyla ele almaya çalıştım. Şimdi ise toplum-yurttaş ilişkisini temel alarak, sol ve milliyetçilik ideolojilerinin zihin yapısının birbirleriyle uyumsuzluğuna değinmeye çalışacağım. Bu açıdan bakıldığında, milliyetçilik

ile sol'un toplum ve birey tahayyüllerinin ortaya serilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum.

Burada "sol" derken kavramı en geniş haliyle, hiyerarşileri ve sınıfları kaldırmak isteyen özgürlükçü bir toplum düşleyen herkesi katarak, kullanıyorum. Kanımca sol'un bu mücadelesi

ve kapsamlı oluşu insanî var oluş önündeki her türlü engele ve sınıra meydan okuması ile bağlantılıdır. Sol şu yada bu coğrafyaya; şu yada bu millete; şu yada bu dine bakmadan tüm insanlığı hedef alan evrenselliğini, uğruna mücadele ettiği toplum ve dünya tahayyülünden alır. O yüzden sol'un bir milletle ya da coğrafyayla sınırlandırılması doğasına zıttır, zıt olmalıdır; değilse sorun bizim "sol" dediğimiz, sol iddiasında olan zihniyette aranmalıdır.

Milliyetçilik yurttaş millî kimlik ve ulusal devletle kayıtlar. Millî devletçe belirlenen milleti oluşturan halk ise, "millî bütünlük" kisvesi altında, dayanılmaz ölçüdeki toplumsal ve ekonomik statü farklılıklarına, hiyerarşik ilişkilerin

maktadır da. Bu düşünce tarzından dolayı olayın vahametinin yeterince kavranamadığını ve Milliyetçiliğe hakkettiği önemin (onu anlama ve çözümleyebilme ihtiyacı açısından) vermediğini düşünüyorum.

beslediği tahakküm ilişkilerine ve tüm eşitsizliklere aldırış edilmeden tanımlanır. Eşitsizlikler, çelişkiler ulusal-devletler ve uluslar üzerinden kurulur. Böylelikle toplum içi ezilen ile ezen, sömürenle sömürülen ilişkisi yok sayılarak, bütün bu çelişkilerden arınmış olarak toplumsal ilişkilerin olduğu gibi muhafaza edilmesi savunulur. Bu aslında devletin ve sermayenin bekasını; halk üzerindeki baskı ve sömürü ilişkisini meşrulaştırmaktan başka bir şey değildir. Toplumsal cinsel tercihlerden, statü farklılıklarından ve ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal ve iktisadî çatışmalar "millî birlik ve beraberlik" ruhu kisvesi altında gizlenmeye çalışılır. Böylelikle, egemenlerle halk arasındaki tahakküm ve sömürü ilişkisinin üstü örtülür. 1930'larda sıkça söylenen '*Biz sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kütleyiz*' ifadesi, bu düşüncenin veciz bir anlatımıdır.

Millî bütünlük içindeki toplumda, ulusal devletin uzvu olarak tasarlanan ve biçimlendirilmeye çalışılan, kendi yaşamlarına sahip çıkabilecek yetki ve güçten mahrum edilen vatandaş tipi ile karşılaşırız. Tâbi olduğu devlete biat eden, verilen görevi yerine getiren, deyimi yerinde kullanıyorsam, henüz rüştünü ispatlamamış asla da ispatlayamayacak bir tebaa ile karşı karşıyayızdır. Varoluşunu neredeyse sadece millî kimlikle tanımlayan vatandaş, millî kimliğin kendisine sağladığı imtiyazları korumak için, "vatan uğruna" en dehşet verici şiddet örneklerini "öteki"lere karşı huşu içinde uygulayabilecektir. Kimi zaman sözel, kimi zaman fiziksel olarak yapılan bu şiddet gösterileri "erkeklik", "namus" ve "vatan" adına meşrulaştırılmaya çalışılır. Bu tavra cinsel tercihlerinden dolayı sıkça maruz kalan eşcinseller, "erkek bir milletin" yüz karası olarak lanetlenirler. Her erkeğin korkulu rüyası eşcinsellik, millî ölçekte kendini çıplak şiddet olarak gösterir.⁵⁵

Bugün eğer bir "sol" var olursa, zihniyet olarak birbirlerini dışlayan milliyetçilik ideolo-

jisi ile hesaplaşması gerekir. Tabii ki bu yüzleşme "sol" un kendi değerlerini de yeniden gözden geçirmesi ile yakından ilişkilidir. Sol kendini, toplumsal ilişkiler bütününde var olan her türlü hiyerarşi, sınıf ve statü farklılıklarını aşan bir perspektiften tahakkümün ve hiyerarşinin her türüne karşı tutarlı bir karşı oluş ile yeniden kurmazsa, bu çaba sözde kalmaya mahkum olacaktır.

Kardeşlik, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar, hep yanlış algılandığı gibi, özde burjuva kavramlar değildir. Bu açıdan bakıldığında esas mesele, hiyerarşi ve sınıfları ortadan kaldıran, tahakkümün her türüsünü yok etmek isteyen bir zihniyetin temellerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Kanımca, buna mesai harcamanın temel dayanağı, "kendine reva gördüğünü başkalarından esirgememek"ten geçiyor. Aslında bu temel bir insanî davranış kalıbıdır. Ve bizim bu insanî kalıba uzaklığımız ne kadar insanlaştığımız ile doğrudan ilintilidir.

Zihniyet olarak milliyetçiliğin özünde, kişinin veya topluluğun kendi kolektif kimliğini "herkesin edinebileceği", herkese açık evrensel değer olarak kabul eden *humanitas* fikrinin reddi olduğunu söylemişim. Milliyetçilik insanları insan olarak kabul edip, onlara değer vermez. İnsanları millî kimliklerine, ırkî özelliklerine, cinsel kimliklerine ve tercihlerine göre ayırıp, belli bir hiyerarşiye tâbi kılar. İnsan olup olmamak dahi bu kimlikle kayıtlıdır. Bu bağlamda 'yabancı' düşmanlığı ve nefret, "özel" değişmeyen biyolojik ya da kültürel değerlere göre belirlenir.

Asıl sorgulanması gereken, milliyetçiliğin neden 'kötü' olduğunun tespitidir. Kanımca bunun için, milliyetçiliğin 200 yıllık bir tarihi olduğu halde, tarih sahnesine çıktığı andan bu yana dünyanın en vahşi katliamlarına kaynaklık ettiğini hatırlamak bile yeterlidir. Ancak biz gene de milliyetçiliğin olmazsa olmaz değerlerinden yola çıkarak neden 'kötü' olduğunu, insanın kendisine ve doğaya yabancılaşmasının en iyi vasatını nasıl oluşturduğunu irdelemeliyiz.

⁵⁵ Doğu Perinçek'in homoseksüellik ile ilgili düşünceleri ve cevaben yazılan düşünceler için bkz., Doğu Perinçek, *Cumhuriyet*, 3-4-5-6 Şubat 1999, "Eşcinsel Sivil Toplum Örgütlerinden Doğu Perinçek'e Yanıt", *Cumhuriyet*, 9-10-11 Şubat 1999. Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz., www.kaosgl.com

Milliyetçilik kendi varlığını "kendi gibi olmayan" üzerinden, onu "dışlayarak" kurar. O düşmansız yaşayamaz, yoksa yaratır. Bu yüzden kendi gibi olanları yüceltip, "öteki"leri aşağılayacak şekilde tarihi yeniden yazar. Tüm varoluş şekillerini millî kimlik ile belirler. İnsanın varoluşunun nedeni ve amacı, bu millî kimlik ve ulusal-devlet ile kayıtlanır. Böylelikle kendi milletine dahil olmayan kişilere karşı kin ve nefret tohumları beslemenin "doğal" bir olgu olduğu zihinlere kazınır. Vatan uğruna, soykırımlar yapılır, toplu mezarlar vatanseverlik armalı küreklelerle huşu içinde kazılır.

Peki bu değerlerin sosyal adalet, eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve toplumsal dayanışma fikri ile beslenen, *tüm insanlığı kapsayan* "sol" tahayyül ile bir ilişkisi olabilir mi?

Eğer insanın insan ve doğa üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldırmak istiyorsak, şurası açık ki, "sol" her türlü hiyerarşik ilişkiyi ve tahakkümü karşısına almalıdır. İnsanı yabancılaştıran her türlü ilişkiyi yıkıp, insanî vasıflarını geliştirebilecek yeni toplumsal ilişkiler yaratmalıdır. Bu ise kendisini daha az insan yapan hayvanî yanını ne kadar aştığı ile doğrudan ilişkilidir.

Bu açıdan bakıldığında milliyetçilik ile sol arasında birbirleriyle uyumsuz bir zıtlık olduğu dikkati çeker. Aslında milliyetçiliğin nasıl bir toplum ve insan yarattığını, nereden beslendiğini anlamadan sorunun özünü kavrayamayacağımızı düşünüyorum. Kanımca bu alan, milliyetçilik ile sol arasındaki temel farkı ortaya çıkarmak için önemli bir zemin sağlıyor.

Her insanın kendini bir topluluk içinde tanımlama ihtiyacı toplumsal bir varlık oluşunun doğal sonucudur. Burada mesele, bu en temel insanî ihtiyacın karşılandığı kolektif kimliğin

ne kadar organik olduğudur. Kapitalizmle hemen hemen eş zamanlı olarak ortaya çıkan milliyetçilik, kendinden önceki kolektif kimliklerin organikliğini barındırmaz. Bunun temel nedeninin kişinin kolektif kimlik ile olan özdeşlik ilişkisinin doğrudan karakterinin yok olmasında aranması gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda insanın yaşamının denetimini eline alması ve yaşamının her alanında söz ve yetki sahibi olmasının çok önemli olduğunu ileri süreceğim. Eylemleriyle kendini tanımladığı toplumsal kimliğini belirleyebildiği oranda, o kişi ile kolektif kimlik arasında bir organiklikten bahsedilebileceği aşıkardır. Bu perspektiften bakıldığında kapitalizm öncesi kolektif kimliklerin organik kimlikler oldukları ileri sürülebilir.

Kapitalizmle birlikte insanların kendi yaşamlarının kontrolünü giderek kaybettikleri dikkate alındığında, iktisadi, sosyal ve psikik olarak öz güven bunalımı ile karşılaştıklarını söyleyebiliriz. Milliyetçiliğin tam da böyle bir zeminde ortaya çıkması ve yayılması hafife alınmamalıdır. Nasıl ortaya çıkmış olursa olsun iki yüz yıllık evrimi ve muazzam acılar ortaya çıkaran yıkımı dikkate alındığında, milliyetçiliği diğer kolektif kimliklerinden ayıran inorganikliğin *hayati*

Kanımca bugün bir "sol" varolacaksa, kapitalizm ve milliyetçilik ile (zihni yapı olarak her türlü milliyetçilikle) mücadele etmeden, kendi içindeki hiyerarşik, merkeziyetçi, devletçi damarlarından köklü bir kopuş yaşamadan, yukarıdaki sorulara yanıt veremeyecektir.

önemi daha iyi kavranabilir.

Millî kimliğinden başka kendi var oluşunun temelini toplumda var edemeyen kişilerin, çoğunlukla milliyetçi söylemlere yakınlık duyduklarını görürüz. Bu durum, kapitalizmin gün be gün orta ve alt sınıfların zeminin kayganlığını artırdığı ve istikrarsızlaştırdığı dikkate alındığında, hiç emek sarf etmeden, sadece o toplumda doğmaları sonucu edindikleri statülerini koruma ve/veya bir üst basamağa atlama iç güdülerinin bir sonucudur. Millî kimliklerinden başka varolabildikleri bir zemin olmadıktan,

daha doğrusu kendilerini var edecek, yaşamlarının yönetimini ele geçirecek güçleri olmadığından, yaşamlarının tek kaynağı olarak devletlerini ve vatanlarını kabul ederler. Bu da aslında varoluşsal bir problem haline gelir. Kendi varoluşunu devletin ve millî kimliğin bekası ile kayıtlayan bu kesimler, hayatlarında sahip olduklarını zannettikleri tek şey-devletlerine- bağımsızca itaat ederler.

Buradaki ruh hali karmaşık ilişkiler yumağı ile her gün, her saat toplumsal pratikle yeniden kurulur. Bu zihniyet yapısını, güce tapınma ve gücü elde etme ilişkisi belirler. Güç kullanmayı ve şiddeti meşrulaştıran bir dizi hiyerarşik ilişki, toplumsal yaşamın “doğal” olguları olarak kabul edilip, kanıksanır. Bu şekilde sosyal Darwinizmin ve faşizmin vazgeçilmez özelliklerinden biri zihinlere kodlanır: Büyük balık küçük balığı yutar, küçük balık da daha küçük balığı yutar, daha küçük balık....”

Böylelikle sol’un her türlü eşitsizliği sosyal adalet içerisinde aşma fikrinin karşısında, milliyetçiliğin kuvvetlinin zayıfı ezdiği, vahşi bir arenaya olan bağlılık ile karşılaşırız. “*Bükemediğin eli öpeceksin!*” atasözü bu zihniyet dünyasını veciz bir şekilde açıklıyor. Kanımca bu veciz ifade, ‘senden daha “iyi” olduğuna inandığın kişiye saygı göstermelisin’ nasihatından çok daha fazlası gizlidir. Senden daha kuvvetli, daha kudretli olana saygılı olmalısın, ona biat etmelisin, tabii ki senden daha zayıf olana elini öptürmek kaydıyla. Böylece kendinden daha zayıf olanı ezmek, kendinden kudretli olana itaat ile var olur ve bu ilişkinin doğal olduğu savı toplumsal hiyerarşileri meşrulaştırır. Ve kudretli olmak toplumsal ilişkilerdeki asli belirleyen haline alır. Bu zihniyet yapısının günlük yaşamdaki yansıması “şiddetin” meşrulaştırılmasıdır. Faşizan tavırların temel pratiğinin şiddet üzerinden şekillendiğini görmek için şöyle bir çevremize bakmamız yeterli olacaktır⁵⁶.

Son Söz Yerine...

21.Yüzyıla girdiğimiz bu günlerde, kuzeyden güneye, batıdan doğuya dünyanın her yerinde küresel kapitalizm halklar üzerindeki baskı ve sömürsünü giderek şiddetlendiriyor. Batı/Kuzey ülkelerinde “yabancılar”, “göçmenler”, kısacası “öteki”ler üzerinden faşizan söylemlerle oy patlaması gerçekleşebiliyor. Tarihin en acımasız soykırımına maruz kalanlar Yahudilerken, bugün İsrail Devleti Yahudilerin geçmişte maruz kaldıkları vahşetle yarışmasına, Ortadoğu’da çoluk çocuk kadın erkek tüm Filistinlileri yok etmenin meşruiyetini yaratabiliyorsa⁵⁷; kendimize dönüp şunu sormalıyız: Tarihin derinliklerinden gelen hayvanî yanımızı insanî yanımıza nasıl dönüştürebiliriz?

Hiyerarşik olmayan, özgürlükçü ve bireyin cinsiyetinden, etnik özelliklerinden, cinsel tercihinden, dinî kimliğinden veya kişisel eğilimlerinden bağımsız olarak *herkese* açık olan ve herkesle paylaşılan *insanî değerlerle kayıtlanan* “kollektif kimliği”, yeniden *nasıl* kurabiliriz?

Kanımca bugün bir “sol” varolacaksa, kapitalizm ve milliyetçilik ile (zihni yapı olarak her türlü milliyetçilik ile) mücadele etmeden, kendi içindeki hiyerarşik, merkezîyetçi, devletçi damarlarından köklü bir kopuş yaşamadan, yukarıdaki sorulara yanıt veremeyecektir. Zira kollektif kimlik önerimiz özde *nasıl* bir toplum ve dünya istediğimizle bağlantılıdır. Bir yandan özgürlükçü ve sınıfsız bir dünya istediğimizi söyleyip, öte yandan bunu “ulusal-devlet”, “vatan” ve “millet” ile kayıtlamak, milliyetçi bir zihniyetten farklı değildir. Ne de bunun kapitalizme karşı olduğu ileri sürülebilir.

Kapitalizmin hızla küreselleştiği, ulusal ve kültürel sınırları kevgire çevirdiği bir dönemde, “anti-empyralizm” kisvesi altında etnik, millî, dinî veya devlet temelinde mücadele ettiği iddiasında olan örgüt veya kişilerin özde kapitalizm ile mücadele ettiklerini söylemek bir illüzyondur. Kapitalist sistem içinde bölgesel güç o-

⁵⁶ Günlük hayattaki faşizm için bak., T. Bora, “Faşizmin halleri”...

⁵⁷ İsrail Devleti ile İsrail yurttaşlarını birbirlerinden kesin olarak ayırmanın önemli olduğunu düşünüyorum.

yunlarına dahil olan bu kesimler, içeride halklar üzerine baskı ve sömürüyü meşrulaştırdıkları, varolan sistemi muhafaza etmeye çalıştıkları için, dışarıda ise kapitalist ilişkilere tâbi olarak bölgesel bir güç olma kaygısı taşıdıkları için özde kapitalizme karşı değillerdir. Bu anlamıyla kapitalizme, sömürü ve tahakküme karşı çıkmayan bu kesimlere olsa olsa muhafazakar, gerici denebilir.

Bugün, her insanın yaşadığı topluma doğrudan müdahil olabileceği, insanî ölçekte, hiyerarşik

olmayan, kültürel ve cinsel tercih farklılıklarını soğurmadan farklılıkları ile birlikte yaşayabilen, insanî değerleri herkesçe paylaşılan demokratik ve özgürlükçü bir toplumda ancak, sağlıklı bir kolektif kimlikten bahsedilebileceğine inanıyorum.

Her yurttaşın kendisinin ve toplumsal yaşamın her alanından doğrudan sorumlu olduğu bir toplumda, yurttaşın diğerleri ve kolektif kimlik ile ilişkisinin *organik* olabileceğini düşünüyorum. Ve tabii ki *daha insanî* ...

